SPLOŠNE KNJIŽNICE: REALIZACIJA NAKUPA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA IZ DRŽAVNIH SREDSTEV V LETU 2020

Marjan Gujtman, mag. Tatjana Likar

Ministrstvo za kulturo za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva splošnim knjižnicam iz državnega proračuna skladno z določbo 55. člena Zakona o knjižničarstvu prispeva letno le del sredstev za nakup, in sicer za podporo usklajenemu razvoju knjižnične dejavnosti. Tako kot vsako leto je ministrstvo tudi za leto 2020 pozvalo splošne knjižnice k predložitvi letnega predloga nakupa knjižničnega gradiva. V neposrednem pozivu je določilo namen in cilje sofinanciranja in opredelilo posebne zahteve, ki jih morajo splošne knjižnice upoštevati pri načrtovanju nakupa knjižničnega gradiva. Ključni poudarki neposrednega poziva glede državnega sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva so bili, da morajo knjižnice s sredstvi državnega proračuna načrtovati nakup kakovostnega knjižničnega gradiva za ugotovljene potrebe svojega okolja. Opredeljeno je bilo, da morajo pri nakupu knjižničnega gradiva zasledovali določila Strokovnih priporočil in standardov za splošne knjižnice in upoštevati strokovna navodila in priporočila. Med posebnimi zahtevami za državno sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva je tako kot že vrsto let bila tudi zahteva, da morajo imeti knjižnice javno objavljen dokument o upravljanju knjižnične zbirke, oblikovan na podlagi analize okolja, kar je preverila strokovna služba ministrstva, ob obravnavi vlog za sofinanciranje pa je dostopnost dokumenta preverila tudi Strokovna komisija za knjižnično dejavnost.

V letu 2020 je Ministrstvo za kulturo sofinanciralo nakup knjižničnega gradiva 58-im splošnim knjižnicam. Skladno s pogodbeno obveznostjo so vse splošne knjižnice ministrstvu predložile zaključna poročila s podatki o obsegu in oceno kakovosti nakupa. Splošne knjižnice so za **2.060.823 prebivalcev** Republike Slovenije v letu 2020 kupile knjižnično gradivo v skupni vrednosti **7.314.698 EUR (3,55 EUR na prebivalca**). Od tega so knjižnice za nakup e-knjig in njihovo dostopnost iz vseh razpoložljivih virov v letu 2020 porabile **408.841 EUR**, kar je 26,9 % več kot v letu 2019. Delež sredstev za nakup e-knjig se je v letu 2020 povečal in je znašal 5,6 % oziroma 0,20 EUR na prebivalca (2019: 4,5% oziroma 0,16 EUR na prebivalca) vseh porabljenih sredstev za nakup knjižničnega gradiva.

V letu 2020 je ministrstvo ob rebalansu državnega proračuna za izboljšanje dostopnosti in nadgradnjo vsebin ter večji obseg ponudbe knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, tudi na sodobnih nosilcih in v zvočni ter e-obliki, splošnim knjižnicam za nakup knjižničnega gradiva namenilo **248.865 evrov več** sredstev kot v letu 2019 (2019: 1.929.118 evrov). Država je tako splošnim knjižnicam za nakup knjižničnega gradiva v letu 2020 prispevala **2.177.983 EUR** (delež v celotni porabi sredstev znaša 29,8 %), od tega so knjižnice za dostop do e-knjig v slovenskem jeziku ter nakup licenc za e-knjige porabile **297.421 EUR**.

Država je v okviru celotnega zneska **60.000 EUR** namenila tudi za nakup knjižničnega gradiva za potrebe Slovencev v zamejstvu.

Občine so splošnim knjižnicam za nakup knjižničnega gradiva namenile **4.484.690 EUR**, kar je nekaj manj kot v letu 2019 (4.567.154 EUR), od tega **82.708 EUR** za e-knjige. Delež občinskih sredstev za e-knjige se je povečal kar za **288 %** glede na leto 2019. Iz **lastnih sredstev** so knjižnice za nakup knjižničnega gradiva porabile **484.946 EUR** (od tega **28.363 EUR** za e-knjige). Delež lastnih sredstev za nakup knjižničnega gradiva se je glede na leto 2019 znižal za 21 % EUR[1]. Nekaj knjižničnega gradiva so knjižnice kupile tudi iz drugih virov v višini **29.032 EUR**.

Ključni kazalniki – nakup knjižničnega gradiva – splošne knjižnice

	2019	2020
NAKUP Z DRŽAVNIMI SREDSTVI (MK)		
Sredstva MK EUR skupaj	**1.926.429**	**2.177.983**
EUR na prebivalca za nakup	0,94	1,05
Letno število kupljenih enot	75.079	81.804
- število enot na 1000 prebivalcev	35,03	45,08
- število licenc za e-knjige	14.902	20.477
NAKUP Z OBČINSKIMI SREDSTVI		
Sredstva občin EUR skupaj	**4.567.154**	**4.483.690**
EUR na prebivalca za nakup	2,22	2,16
Letno število kupljenih enot	220.997	219.409
- število enot na 1000 prebivalcev	107,36	106,46
- število licenc za e-knjige	2.041	6.483
NAKUP Z LASTNIMI SREDSTVI (KNJIŽNICE)		
Sredstva knjižnic EUR skupaj	**614.893**	**484.946**
EUR na prebivalca za nakup	0,29	0,23
Letno število kupljenih enot	26.262	19.202
- število enot na 1000 prebivalcev	12,75	9,31
- število licenc za e-knjige	1.231	2.453
NAKUP SKUPAJ*		
Sredstva EUR skupaj*	**7.118.417**	**7.314.698**
EUR na prebivalca za nakup	**3,45**	**3,55**

[1] Ocenjujemo, da je zmanjšan delež lastnih sredstev za financiranje nakupa knjižničnega gradiva posledica zmanjšanih prihodkov s strani plačil uporabnikov. Knjižnice so namreč v nastalih razmerah Covid-19 z namenom, da bi se svojim uporabnikom čim bolj približale tudi v oteženih okoliščinah, plačilo zamudnin večinoma opustile.

Letno število kupljenih enot	**322.660**	**328.142**
- **število enot na 1000 prebivalcev**	**156,7**	**159,2**
- **število licenc za e-knjige**	**18.174**	**29.413**
- **povprečna cena knjige (EUR)**	**20,26**	**22,00**
- **povprečna cena licence za e-knjigo (EUR)**	**15,93**	**15,04**
- **izposoja – št. enot knjižničnega gradiva**	**22.728.695**	**17.089.305**
- **izposoja – št. licenc e-knjig**	**96.321**	**301.667**
- **št. prebivalcev**	**2.058.490**	**2.060.823**
- **št. aktivnih članov splošnih knjižnic**	**465.075**	**435.772**
- **delež včlanjenih prebivalcev**	**21,85 %**	**21,00 %**

*Drugi viri kot npr. donacije niso specificirani.

Knjižnice so v letu 2020 z vsemi razpoložljivimi finančnimi viri kupile **328.142** enot knjižničnega gradiva v fizični obliki (1,2 % več kot v letu 2019 oziroma 150 enot na 1000 prebivalcev[2]) in **29.413** licenc za e-knjige oziroma 7,0 licenc na 1.000 prebivalcev. Knjižnice so v letu 2020 iz vseh virov skupno nakupile za 57,4 % več licenc za e-knjige kot v letu 2019. Samo iz državnih sredstev so knjižnice glede na leto 2019 povečale nakup licenc za e-knjige za 32 %.

Knjižnice so iz državnih sredstev kupile **81.781** (13,4 % več kot v letu 2019) enot knjižničnega gradiva v fizični obliki (25 % delež v celotnem nakupu), **20.477** licenc za e-knjige in **2.818** enot knjižničnega gradiva za Slovence v zamejstvu. Iz občinskih sredstev so knjižnice kupile **219.409**, iz lastnih sredstev **19.202** in iz drugih virov **895** enot knjižničnega gradiva. Pri izvedbi nakupa knjižničnega gradiva so si knjižnice prizadevale najti kar najustreznejše razmerje med vsebino, ceno in povpraševanjem. Za doseganje optimalne nabavne cene knjižničnega gradiva so se tako knjižnice z založniki oziroma ponudniki knjižničnega gradiva dogovarjale za čim ugodnejše pogoje nakupa. V povprečju je v letu 2020 povprečna cena izvoda knjige tako znašala **22,00 EUR**, kupljene licence pa **15,04 EUR**.

S sredstvi Ministrstva za kulturo so knjižnice v povprečju kupile 41,92 enot knjižnega oziroma 45,08 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev (0,04 enote na prebivalca). Lokalne skupnosti so za nakup knjižničnega gradiva namenile v povprečju **2,16 EUR** na prebivalca, za knjižnično dejavnost (brez investicij) pa povprečno **23,90 EUR** na prebivalca. V povprečju so knjižnice kupile tudi 123 tekočih naslovov informativnega periodičnega tiska na osrednjo enoto knjižnice in 25 naslovov informativnega periodičnega tiska na organizacijsko enoto knjižnice.

2 Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (2019) priporočajo letno stopnjo prirasta knjig in brošur vsaj 250 enot na 1000 prebivalcev; Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Uradni list RS, št. 73/03, 70/08 in 80/12) določa, da splošna knjižnica dopolnjuje knjižnično zbirko z letnim prirastom monografskih publikacij v obsegu najmanj 200 enot na 1000 prebivalcev.

Knjižnice so pri nakupu knjižničnega gradiva sledile strokovnim priporočilom za izgradnjo knjižničnih zbirk, upoštevajoč splošne in posebne potrebe prebivalcev v svojih okoljih: kupile so 69 % naslovov gradiva za odrasle in 31 % naslovov gradiva za otroke in mladino; 50,9 % naslovov strokovnega gradiva ter 49,1 % naslovov leposlovja.
Skladno s pričakovanji po večjem uveljavljanju izvirne slovenske ustvarjalnosti in zahtevnejših vsebin, so knjižnice v letu 2020 pri nabavi gradiva, katerega izdajo je v letih 2019 in 2020 finančno podprla Javna agencija za knjigo v okviru založniških programov in projektov, dosegle **26,12 %** delež glede na skupno število kupljenih enot knjižničnega gradiva.

Knjižnice so za zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva za vse prebivalce na svojem območju dosegle naslednjo odprtost: osrednje knjižnice so bile tedensko skupaj odprte 3.021 ur, njihove organizacijske enote pa so bile prebivalcem v povprečju dostopne v skladu z Uredbo o osnovnih storitvah knjižnic. V letu 2020 so imele slovenske splošne knjižnice 435.772 aktivnih članov oziroma 21,00 % vseh prebivalcev Slovenije.

Knjižnice so v letu 2020 izposodile 17.089.305 enot knjižničnega gradiva (25 % manj kot v letu 2019) in 301.667 posameznih licenc e-knjig (313 % več kot v letu 2019). Delež izposojenih publikacij, katerih izdajo je finančno podprla JAK v okviru založniških programov in projektov, je v skupni izposoji knjižničnega gradiva znašal 6,1 %.

Učinki sofinanciranja - ugotovitve

Leto 2020 je bilo v vseh pogledih posebno in polno preizkušenj, ki so jih splošne knjižnice uspešno obvladovale. Leto je namreč zaznamovala epidemija nalezljive bolezni COVID-19, ki je vplivala tudi na realizacijo dejavnosti in aktivnosti splošnih knjižnic, ki pa so večino letnih ciljev kljub temu realizirale ter na mnogih področjih tudi presegle zastavljene letne cilje. Pridobljeni podatki za leto 2020 kažejo, da so knjižnice izvedle po vsebini ustrezen in kakovosten nakup knjižničnega gradiva ter v skladu z načrtovanimi cilji in priporočenimi razmerji v zbirkah glede na vrsto in namembnost gradiva. Ob upoštevanju kriterijev v svojih letnih načrtih nakupa so uspešno sledile ciljem neposrednega poziva, ki so izgradnja raznovrstnih, aktualnih, uravnoteženih in potrebam uporabnikov prilagojenih knjižničnih zbirk.

Zaradi razmer v zvezi z epidemijo Covid-19 so knjižnice imele kar nekaj težav pri sprotnem zagotavljanju sredstev za nakup gradiva, saj se je financiranje zamaknilo v drugo polovico leta, pravzaprav delno celo v zadnje trimesečje. V začetku leta je bilo financiranje zaradi nesprejetih proračunov občin ohromljeno, sredstva Ministrstva za kulturo RS, z izjemo sredstev za nakup e-knjig, so bila zadržana do jeseni, knjižnice so državna sredstva prejele šele v novembru 2020.

Tudi prost dostop do knjižničnega gradiva je bil v letu 2020 zaradi epidemije Covid-19 prilagojen epidemiološki situaciji. Knjižnice so dosledno upoštevale sprejete odloke Vlade RS ter priporočila Ministrstva za zdravje in NIJZ za preprečevanje in širjenje okužbe s SARS_COV. Od 16. marca do 4. maja so bile knjižnice za uporabnike zaprte, zagotavljale so izposojo klasičnega gradiva le po pošti. Ves čas pa so bile preko spleta dostopne e- knjige in baze podatkov. Knjižnice so omogočale vpis novih članov in plačilo storitev na daljavo. Od maja do drugega vala epidemije v oktobru so veljali posebni ukrepi (obvezna karantena gradiva, posebni zaščitni ukrepi in smernice …), vendar so bile knjižnice za uporabnike odprte. V času epidemije se je povečala uporaba storitev, dostopnih na daljavo, vključno z izposojo e-knjig v slovenskem jeziku. Na tržišču so se pojavile tudi zvočne knjige, zato so knjižnice v drugi polovici leta le-te začele vključevati v svoje zbirke. Od 29. oktobra 2020 dalje fizični dostop do knjižnih polic ni bil več mogoč. Zaradi epidemiološke situacije in odsotnosti zaposlenih zaradi posledic Covid-19, je večina knjižnic v soglasju z ustanoviteljicami prilagodila urnik odprtosti tako v osrednjih kot tudi v krajevnih knjižnicah. Kljub temu so za potrebe svojih občanov zagotavljale ustrezno in varno dostopnost javno financiranega knjižničnega gradiva, tako s prilagojeno odprtostjo, s storitvami na daljavo in z medknjižnično izposojo.

Cilj preglednosti porabe javnih sredstev je bil dosežen, pregled nad nabavno politiko je bil zagotovljen z javno objavo načrtov letnega nakupa knjižničnega gradiva ter seznamov kupljene literature s sredstvi Ministrstva za kulturo na spletnih straneh splošnih knjižnic.

KLJUČNI POUDARKI

Leto 2020 je zaznamovala epidemija nalezljive bolezni COVID-19, ki je vplivala tudi na realizacijo dejavnosti in aktivnosti splošnih knjižnic, ki pa so večino letnih ciljev vendarle realizirale ter na mnogih področjih tudi presegle zastavljene letne cilje.
Zaradi razmer v zvezi z epidemijo Covid-19 so knjižnice imele težave zlasti pri tekočem zagotavljanju sredstev za nakup knjižničnega gradiva, saj se je tako občinsko kot tudi državno financiranje zamaknilo v drugo polovico leta.
Sredstva Ministrstva za kulturo, z izjemo sredstev za nakup e-knjig, so knjižnice prejele šele v novembru 2020.
Splošne knjižnice so za 2.060.823 prebivalcev Republike Slovenije v letu 2020 kupile knjižnično gradivo v skupni vrednosti 7.314.698 EUR (3,55 EUR na prebivalca).
Za nakup e-knjig in njihovo dostopnost so splošne knjižnice iz vseh razpoložljivih virov v letu 2020 porabile 408.841 EUR, kar je 26,9 % več kot v letu 2019.
Država je v letu 2020 za nakup knjižničnega gradiva namenila 2.177.983 EUR (delež med vsemi finančnimi viri znaša 29,8 %).

Knjižnice so za dostop do e-knjig v slovenskem jeziku ter nakup licenc za e-knjige porabile 297.421 EUR državnih sredstev (13,7 %).
Občine so za nakup knjižničnega gradiva namenile 4.484.690 EUR, kar je nekaj manj kot v letu 2019.
Knjižnice so za e-knjige namenile 82.708 EUR občinskih sredstev, kar pomeni 222 % več sredstev glede na leto 2019 (37.223 EUR).
Za nakup knjižničnega gradiva so knjižnice namenile tudi lastna sredstva v višini 484.946 EUR (od tega 28.363 EUR za e-knjige). Delež lastnih sredstev za nakup knjižničnega gradiva se je glede na leto 2019 zmanjšal za 21 %.
Knjižnice so iz vseh razpoložljivih finančnih virov kupile 328.142 enot knjižničnega gradiva v fizični obliki (1,2 % več kot v letu 2019 oziroma 150 enot na 1000 prebivalcev).
Knjižnice so iz vseh razpoložljivih finančnih virov kupile 29.413 licenc za e-knjige oziroma 7,0 licenc na 1.000 prebivalcev.
Knjižnice so v letu 2020 iz vseh virov nakupile za 57,4 % več licenc za e-knjige kot v letu 2019. Samo iz državnih sredstev so knjižnice glede na leto 2019 povečale nakup licenc za e-knjige za 32 %.
Knjižnice so iz državnih sredstev kupile 81.804 enot knjižničnega gradiva v fizični obliki (25 % celotnega nakupa).
Knjižnice so iz državnih sredstev kupile 20.477 licenc za e-knjige (72 % celotnega nakupa licenc).
Iz državnih sredstev je bilo kupljenih 2.818 enot knjižničnega gradiva za Slovence v zamejstvu.
Iz občinskih sredstev so knjižnice kupile 219.409 enot knjižničnega gradiva, iz lastnih sredstev 19.202 enot in iz drugih virov 895 enot knjižničnega gradiva.
Povprečna cena izvoda knjige je v letu 2020 znašala 22,00 EUR, kupljene licence pa 15,04 EUR.
S sredstvi Ministrstva za kulturo so knjižnice v povprečju kupile 41,92 enot knjižnega oziroma 45,08 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev (0,04 enote na prebivalca).
Lokalne skupnosti so za nakup knjižničnega gradiva namenile v povprečju 2,16 EUR na prebivalca, za knjižnično dejavnost (brez investicij) pa povprečno 23,90 EUR na prebivalca. Občina Velika Polana za knjižnično dejavnost ni zagotovila sredstev.
Struktura porabe vseh sredstev je bila naslednja: 62,1 % so knjižnice porabile za nakup knjig za odrasle, 26,6 % za otroke in mladino, 4,8 % za nakup neknjižnega gradiva, 5,7 % za nakup licenc za e-knjige in 0,8 % za nakup knjižničnega gradiva za potrebe Slovencev v zamejstvu.
Skladno s pričakovanji po večjem uveljavljanju izvirne slovenske ustvarjalnosti in zahtevnejših vsebin, so knjižnice v letu 2020 pri nabavi dosegle 26,12 % delež enot knjižničnega gradiva, katerih izdajo je finančno podprla JAK, glede na skupno število kupljenih enot knjižničnega gradiva.
V letu 2020 so imele slovenske splošne knjižnice 435.772 aktivnih članov oziroma 21,00 % vseh prebivalcev Slovenije.
Knjižnice so v letu 2020 izposodile 17.089.305 enot knjižničnega gradiva (25 % manj kot v letu 2019).
Knjižnice so v letu 2020 izposodile 301.667 licenc e-knjig (313 % več kot v letu 2019).

Razmerje naslovov med strokovnim in leposlovnim gradivom: 50,9 : 49,1.

Vir podatkov: Ministrstvo za kulturo (dokumentarno gradivo). Neposredni poziv za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah 2020 (NP-NKG-2020). Zaključno poročilo: 58 splošnih knjižnic.